

DALIA GARGASAITĖ – BIBLIOGRAFĖ IR KNYGOTYRININKĖ

JONAS MAČIULIS

Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Bibliografijos ir
knygotyros centras, K. Sirvydo g. 4, 2000 Vilnius, Lietuva

Dalia Gargasaitė – viena iš ryškesnių pastarųjų dešimtmečių bibliografių ir knygotyrininkių Lietuvoje. Ji nemažai nuveikė rengdama šiuolaikinės retrospektyvios bibliografijos metodikos pagrindus, yra viena iš Lietuvos bibliografijos A serijos („Knygos lietuvių kalba“) I ir II tomų bei I tomo papildymų autorių, aktyviai bendradarbiavo knygotyros srities ir populiariojoje spaudoje, nušviesdama lietuviškosios knygos istorijos faktus, keldama aktualias bibliografavimo problemas.

I

Dalia Gargasaitė gimė 1938 m. rugpjūčio 26 d. Kaune pedagogų šeimoje. Motina Valerija Šarkauskaitė-Gargasienė buvo baigusi Kauno, o tėvas Jonas Gargasas – Tau-ragės mokytojų seminariją. Iki 1944 m. tėvai dirbo įvairiose pradinėse mokyklose. Pokario metais tėvas buvo paskirtas Subačiaus geležinkelio stoties gyvenvietės progimnazijos direktoriumi, vėliau mokytoju Kamajuose ir kitur¹. Ten pat dirbo ir motina. Todėl Gargasaitės vaikystė, paauglystė ir ankstyvoji jaunystė prabėgo Kupiškio ir Rokiškio rajonuose. Pradinę mokyklą 1944 m. ji pradėjo lankyti Morkūniškyje, o baigė 1947 m. Subačiuje. Nuo 1948 m. ji mokėsi Kamajų vidurinėje mokykloje. Galima spėti, jog būtent čia ne tik susiformavo būsimosios knygotyrininkės charakteris, bet ir glūdi ne vieno kūrybinio sumanymo šaknys. Ji kasdien ėjo pro paprastų žmonių gynėjo ir „pavasarielio“ pranašo Antano Strazdo paminklą, girdėjo pasakojant apie 1863 m. sukilimą, 1905 m. revoliucijos įvykius, sudrebinusius Kamajus, apie revoliucionieriaus ir rašytojo Jurgio Smalsčio-Smolksio asmenybę ir veiklą tais lemtingaisiais metais. Jautri moksleivės klausia gaudė ne tik Šetekšnos upelio čiurlenimą bei šilo ošimą, bet ir vietos gyventojų šnektos skambesį.

Mokykloje buvo stropi ir pavyzdinga mokinė, nesiskyrė su knyga. Todėl nenuostabu, kad klasės dienyne ties Gargasaitės pavarde puikavosi tik ketvertukai ir penketukai (pagal to meto penkių balų pažymių sistemą). Brandos atestate penketais įvertintos fizikos, matematikos, gamtos mokslų žinios, šiek tiek kukliau (ketvertais) – lietuvių kalbos ir literatūros, rusų, vokiečių kalbų žinios. Įtakos, matyt, turėjo ir tėvai.

¹ Žr. *Ažubalis A. Matematika lietuviškoje mokykloje. Vilnius, 1997. P. 215, 529.*

Tėvas, kaip rašoma A. Ažubalio knygoje „Matematika lietuviškoje mokykloje“, buvo gabus matematikas, paskelbęs aritmetikos mokymo pradinėse klasėse metodikos darbų². Kamajuose jis vedė chemijos pamokas, o motina mokė matematikos. 1954 m. baigusi Kamajų vidurinę mokyklą, Dalia savo pašaukimą siejo ne su matematika ar chemija, o su literatūra, kalba, kultūros istorija. Studijuoti stojo į Vilniaus pedagoginio instituto Lietuvių kalbos ir literatūros fakultetą.

Institute, kaip ir mokykloje, buvo stropi studentė. Anot studijų draugų, nuolat įlindusi į knygą, net valgyti pamiršdavusi. Netruko tą pastebėti ir dėstytojai. Prof. V. Grinaveckis paakino studentę daugiau pasidomėti kalbos dalykais, pakvietė dalyvauti dialektologinėse ekspedicijose. Nuo antro kurso D. Gargasaitė jose stropiai dalyvavo: rinko žodžius akademiniam „Lietuvių kalbos žodynui“, medžiagą pranešimams studentų mokslinėse konferencijose. Jos kursinis rašinys apie Kamajų tarmę buvo įvertintas kaip „geras mokslinio tiriamojo pobūdžio darbas“³. Gerai buvo įvertintas ir jos pasirengimas mokytojos profesijai.

II

Baigusi institutą 1958 m. D. Gargasaitė buvo paskirta į Lietuvos mokslų akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros instituto Kalbos istorijos ir dialektologijos sektorių. Dirbdama čia dvejus metus, ji, kaip rašoma charakteristikoje, atliko nemažą darbą tirdama ir aprašydama tarmes, kartografuodama jų morfologines ypatybes, rašydama mokslinius straipsnius⁴. Į aspirantūrą buvo priimta 1960 m. lapkritį. Buvo patvirtinta disertacijos tema „Dviskaita dabartinėje lietuvių kalboje“, motyvuojant tuo, kad ši problema labai svarbi kalbos mokslui, nes dviskaita – sena, plačiai vartota senuosiuose raštuose kalbos forma, bet išlikusi tik nedaugelyje indoeuropietišκών kalbų, tarp jų ir kai kuriose lietuvių kalbos tarmėse.

Disertacijos rašymo imtasi su visu jaunystės įkarščiu. Analizuojama tarminė medžiaga, senieji raštai (Mažvydas, Bretkūnas, Daukša, Sirvydas ir kt.), nagrinėjama dviskaitos formų daryba, paplitimas, nustatomos jų vartojimo izoglosos, rašomi moksliniai straipsniai. Instituto Kalbos istorijos ir dialektologijos sektoriaus 1963 m. spalio 31 d. posėdyje buvo konstatuota: „Parašytoji disertacija yra pirmasis ir pilniausias darbas, sukaukęs į vieną vietą medžiagą apie lietuvių kalbos dviskaitą“⁵. Kai kurios disertacijos išvados buvo paskelbtos Lietuvos mokslų akademijos A serijos darbuose bei leidinyje „Lietuvių kalbos morfologinė sandara ir jos raida“. Tačiau disertacija nebuvo apginta, nors jos trūkumai, kaip parašyta svarstymo išvadose, tebuvo „redakcinio pobūdžio“⁶. Dėl neaiškių priežasčių (anot Gargasaitės, dėl to, kad ji nemokėjusi ir nekalbėjusi kuria

² Ažubalis A. Matematika lietuviškoje mokykloje. Vilnius, 1997. P. 215, 529.

³ Lietuvos MA archyvas. F. 1, ap. 9, b. 296, lap. 7.

⁴ Ten pat, lap. 21.

⁵ Ten pat, lap. 45.

⁶ Ten pat.

nors tarme, nes tėvai buvo kilę ne iš to regiono, kur ji augo ir mokėsi) jaunoji mokslininkė po aspirantūros taip pat nebuvo palikta dirbti institute. Neatsiradus vietos Mokslų akademijoje, D. Gargasaitė laikinai buvo įsidarbinusi Vilniaus pedagoginiame institute, o 1964 m. sausio 25 d. buvo priimta dirbti į Lietuvos knygų rūmų Ikitarybinio laikotarpio spaudos bibliografijos skyrių (dabar – Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Bibliografijos ir knygotyros centro Retrospektyviosios spaudos nacionalinės bibliografijos skyrius) jaunesniąja bibliografe. Atsirado naujų rūpesčių, naujų kūrybinių sumanymų. Disertacijos objektas (lietuvių kalbos dviskaita) atsidūrė interesų periferijoje. Tačiau mintis baigti šį darbą ir jį paskelbti D. Gargasaitės neapleido visą gyvenimą. 1976 m. „Mūsų kalbos“ 15 numeryje buvo išspausdintas jos straipsnis „Dviskaita“, o 1987 m. studentei D. Šulcaitei, sudariusiai jos darbų bibliografiją, D. Gargasaitė teigė rašanti knygėlę apie dviskaitą serijai „Kalba ir žmonės“⁷.

III

Įžengusi į Knygų rūmus 1964 m. sausį, ji čia išdirbo 34 metus. Mirė 1998 m. kovo 15 d. Kaune, palaidota Vilniuje. Knygų rūmai jai tapo antraisiais namais. Čia, kruopščiai ir kūrybingai dirbdama, ji tapo viena iš žymiausių senosios lietuviškosios spaudos tyrinėtojų.

Iš pradžių ji dirbo jaunesniąja, nuo 1969 m. – vyresniąja bibliografe, 1975 m. buvo paskirta vyresniąja redaktore, o 1982 m. sausio 1 d. – Lietuviškų knygų retrospektyviosios bibliografijos skyriaus vedėja. Pastarąjį paskyrimą D. Gargasaitė prisimena šitaip: „Sunkiausia buvo užbaigti ir galutinai parengti spaudai milžinišką dviejų storų knygų antrąjį Lietuvos TSR bibliografijos A serijos tomą. A. Lukošiusnas (tuometinis Knygų rūmų direktorius – J.M.) paskyrė mane vedėja, pavedė kuo skubiausiai baigti rengti leidinį „Minties“ leidyklai. Nebuvo kada gilintis į neišspręstas problemas, reikėjo baigti redaguoti aprašus, suvienodinti juos, pernumeruoti, parengti nuorodas, perspausdinti, perskaityti korektūrą ir padėti leidinį ant stalo redkolegijai“⁸. „Milžiniškas darbas!“ – tokiais žodžiais šis leidinys buvo sutiktas ir „Minties“ leidykloje, ir kitose instancijose.

Pirmasis šios serijos tomas („Knygos lietuvių kalba, 1547–1861“), išleistas 1969 m., buvo įvertintas „kaip itin vertingas, fundamentalus, didelės mokslinės vertės darbas, įžymus indėlis į visą mūsų respublikos mokslą ir kultūrą“⁹. Apie antrąjį tomą (1862–1904), kurio pirmoji knyga buvo išleista 1985, o antroji – 1988 metais, taip pat buvo rašoma kaip apie svarbų lietuvių tautos kultūros ir mokslo istorijos žinių lobyną, kaip apie leidinį, peržengiantį bibliografinio darbo rėmus¹⁰, suteikiantį pakan-

⁷ Šulcaite D. Dalios Gargasaitės knygotyriminiai darbai : kursinis darbas. Vilnius. 1987. Lap. 1. Rankraštis.

⁸ Tarp knygų. 1994, Nr. 1, p. 27.

⁹ Knygotyra. 2(1972), p. 189.

¹⁰ Bibliotekų darbas. 1986, Nr. 7, p. 36.

kamai išsamų socialinį politinį, kultūrinį XIX amžiaus antrosios pusės Lietuvos vaizdą. Manau, kad šių vertinimų iš esmės ir šiandien niekas nemėgins paneigti.

Rengiant abu tomus, Gargasaitėi, kaip ir kitiems jų autoriams, teko daug padirbėti. Juk reikėjo ne tik peržiūrėti bibliografijos šaltinius, bet ir išanalizuoti kultūrai ir mokslui skirtas knygas bei straipsnius, dirbti archyvuose, kad būtų kuo išsamiau suregistruoti lietuviškieji spaudiniai ir užpildytos ankstesniųjų bibliografijų spragos. Ir štai rezultatas – „Knygų lietuvių kalba“ tomuose, ypač antrajame, randame gana detalių kiekvieno leidinio bibliografinį aprašą: anotacijas, spaudinio sukūrimo detales, probleminių autorystės, išleidimo klausimų nušvietimą, nuorodas, kuriuose bibliografiniuose šaltiniuose knyga buvo pirmąkart užregistruota, kur ir keliais egzemplioriais šiuo metu saugomi jos originalai ir kopijos. Knygų aprašų vertę didina prie kiekvieno iš jų pateikiamas rūpestingai parengtas literatūros sąrašas. Jame nurodoma, kuriuose leidiniuose aprašomas spaudinys charakterizuojamas, analizuojamas ar bent minimas. Visiems šiems darbams reikėjo ne tik dalykinės kompetencijos, kruopštumo ir akylumo, bet ir tyrinėtojo nuovokos, užsispyrimo.

Koks D. Gargasaitės įnašas? Į Knygų rūmus ji atėjo, kai jau I tomo rengimas vyko visu tempu, todėl ji čia atliko tik pagalbinį vaidmenį. Ruošiant II tomą, ji jau buvo jo rengėjų grupės visateisė narė. Šio tomo bendrąjį darbų apimtį rodo į jį įtraukta 4121 knyga. Pagrindinis D. Gargasaitės tyrimo objektas – lietuviškoji knyga, išleista JAV. Žinant, kad nuo 1874 iki 1904 metų JAV buvo išspausdinta daugiau kaip 720 lietuviškų knygų ir smulkiųjų spaudinių, vaizduojamojo meno kūrinių ir žemėlapių, galima įsivaizduoti, kokį darbą teko atlikti bibliografei. Ne mažiau reikšmingas jos darbas šiame leidinyje – įvadinis apibendrinamasis straipsnis „JAV lietuvių knyga (1874–1904)“. Jame nurodomos lietuvių emigravimo į JAV XIX a. antrojoje pusėje priežastys, atskleidžiamas spaudos leidimo centrų ir tematikos formavimasis, apibūdinami leidėjai, spaustuvės, poligrafinis knygų apipavidalinimas, charakterizuojamos reikšmingiausios knygos bei jų tematika, parodomi leidėjų ryšiai su Didžiąja ir Mažąja Lietuva. Šis D. Gargasaitės įvadinis straipsnis knygotyriniu požiūriu, kaip teigė prof. D. Kaunas 1989 m., – tai pirmas ir išsamiausias darbas apie JAV lietuvių spaudą minimumu laikotarpiu¹¹. Atrodo, kad toks jis išlieka iki šiol.

D. Gargasaitės įnašas į šį fundamentalią veikalą, suprantama, neapsiriboja tik jos atliktais aprašais. Viso veikalo rengimo metodika, bet kurio aprašo tikslumas, bet kurios knygos autorystės ir kitos problemos negalėjo nejaudinti D. Gargasaitės ir dėl jos asmenybės bruožų, ir dėl užimamų pareigų. Neatsitiktinai, įstrigus „Knygų lietuvių kalba“ II tomo leidimo reikalams, kaip buvo minėta, jai buvo pavesta rūpintis galutiniu veikalo parengimu.

Profesoriaus D. Kauno paraginta, D. Gargasaitė pradėjo bendradarbiauti Vilniaus universitete leidžiamame tęstiniame mokslo darbų leidinyje „Knygotyra“. Jame ji išspausdino tokius straipsnius kaip „1861 m. spaudiniai-himnai“ (1980), „JAV

---

¹¹ Kaunas D. Akiratyje išcivijų knyga // Ten pat. 1989, Nr. 1, p. 28.

lietuvių spaustuvės iki 1904 m.“ (1983), „JAV lietuvių draugijų leidybinė veikla iki 1904 m.“ (1985), „JAV lietuviškų knygų autoriai, sudarytojai, vertėjai iki 1904 m.“ (1987), „Lietuviškų elementorių leidyba XIX a.“ (1988). Tai tos pačios temos, kurias bibliografė gvildeno ir Lietuvos bibliografijos A serijos II tomo įvadiniame straipsnyje bei aprašuose. „Knygotyroje“ išspausdintuose straipsniuose daugiau detalių, faktų, autorės pastebėjimų. Jų tikslas – kuo plačiau paskleisti žinias apie lietuvišką knygą, jos sudėtingą ir sunkų raidos kelią, paskatinti knygotyrininkus atsigręžti į pirminius šaltinius, neleisti jiems dūlėti užmiršties po laiko dulkėmis. Senoji knyga – tai ne vien bibliografinis faktas, bet ir pažiūrimas šaltinis. Štai apie 1902 m. Plimute išleista J. Žilias knyga „Lietuviai Amerikoje“ rašoma: „Ši knyga reikšminga ir šiandien. Joje randame žinių apie lietuvių paplitimą JAV XIX a., apie jų kultūrinius ir spaudos centrus, draugijas ir klubus ir t. t.“¹²

D. Gargasaitės straipsniai rodo, kad ji nebuvo „gryna“ bibliografė, besirūpinanti tik tiksliai knygos aprašu. Ją domino knygos atsiradimo aplinkybės, turinys, stiliaus ypatybės, literatūrinė ir visuomeninė vertė. O tai jau mokslinio tyrinėjimo, mokslinės knygotyros sritys. Šia prasme ji pagal jėgas stengėsi eiti Lietuvos bibliografijos tėvo, didžiojo savo autoriteto V. Biržiškos pėdomis. Knygų rūmuose jai toks autoritetas buvo Marcelinas Ročka, nuo 1961 m. vadovavęs Retrospektyviosios bibliografijos skyriui, rengusiam „Knygų lietuvių kalba“ I tomą. Nors jis, kaip ne kartą D. Gargasaitė yra prasitarusi, vis primindavo bendradarbiams, kad bibliografo uždavinys – fiksuoti tai, kas tyrinėtojų jau yra atskleista, o ne imtis jų darbo, pats jo jokia būdu nevengė. M. Ročka visiems su juo dirbusiems imponavo „didžiule erudicija, bibliografinio darbo išmanymu, daugelio kalbų mokėjimu“ ir, be abejo, tyrinėtojo talentu¹³.

Nederinant bibliografo ir knygotyrininko veiklos, sunkiai įsivaizduojama nacionalinės spaudos retrospektyvioji bibliografija. Tai puikiai suvokė D. Gargasaitė ir būdama skyriaus vedėja rūpinosi šių dviejų darbo aspektų derme.

Savo tyrinėjimų rezultatų knygotyrininkė nelaiškė paslaptėje. Ką nors išlasiojusi, ji stengėsi tuo pasidalyti su skaitytojais, atkreipti jų dėmesį į naujus spaudos istorijos faktus, užsitikrinti kolegų knygotyrininkų pritarimą ir tik tada juos užfiksuoti Lietuvos bibliografijos tomuose. Kadangi ji daugiausia analizavo iševijos spaudą, tai dažniausiai savo straipsnius publikavo „Gimtajame krašte“ – laikraštyje, skirtame lietuvių iševijai. Štai keletas jos straipsnių pavadinimų: „Kas autorius?“ (1977), „Kas išvertė „Istoriją?“ (1980), „Kas sukūrė dainą „Užaugau Pasvaly?“ (1982), „Stelli – J. Adomaičio-Šerno slapyvardis?“ (1983). Kaip pastebime, straipsniai polemiskai parodytini. Į antraštėse iškeltus klausimus stengiamasi atsakyti trumpai, bet argumentuotai. Pasitelkiama archyvinė medžiaga, senoji spauda, paprasčiausia logika.

D. Gargasaitės argumentai padėjo atmesti nuomonę, jog 1890 m. Tilžėje išleistos knygutės „Lietuvos mesijas“ autorius yra J. Šliūpas. Remdamasi J. Šliūpo ir M. Jan-

¹² Knygotyra. 13 (1987), p. 48.

¹³ Bibliotekų darbas. 1983, Nr. 12, p. 33.

kaus laiškais, ji įrodė, jog knygelė, teigianti, kad „mokslas ir teisybė tegul būna vadovu arba mesijų lietuvių į ateitį ir laimę“, yra parašyta Jankaus, greičiausiai jis yra autorius ir knygelės pratarinės, pasirašytos slapyvardžiu „Teisybės mylėtojas“¹⁴.

Suabejojami populiarios dainos „Užaugau Pasvaly“ autorystė (dainos žodžiai buvo priskiriami pasvaliečiui poetui Jonui Burkui, 1839–1919), D. Gargasaitė buvo nuvykusi į Norių kaimą pas Burkaus anūkę, klausėsi jos senelio sukurtų dainų, sužinojo nemažai jo biografijos detalių ir priėjo išvadą, jog Burkus šios dainos sukurti negalėjo, nes nebuvo išvykęs į Ameriką. O daina „Užaugau Pasvaly“ – tai vykstančiojo į Ameriką išpūdžiai, jo išgyvenimai plaukiant jūra, Tėvynės ilgesys. Dainos autorystės mįslę D. Gargasaitė įminė atradusi šį eilėraščių išspausdintą Mahanoi Sityje leisto laikraščio „Saulė“ 1891 m. spalio 1 d. numeryje. Čia buvo ir nuoroda: „Parašė J. Skinkaitis. Brooklyn, Diena 26 sept. 1891 m.“ Apie autorių žinių nepavyko rasti, jo vardas buvo užmirštas, o daina gyva ir šiandien¹⁵. „Užaugau Pasvaly“ – taip pavadinta knyga buvo išleista Vilniuje 1997 m. Šios turiningos knygos autoriai – gimę ir augę Pasvalio krašte rašytojai, mokslininkai, mokytojai, kraštotyrininkai. Tik gaila, kad niekas iš populiarios dainos žodžiais pavadintos knygos autorių neprisiminė dainos sukūrėjo bei jį atskleidusios knygotyrininkės.

Labai argumentuotai D. Gargasaitė gvildena 1892 m. „Varpo“ 3-iaame numeryje išspausdinto straipsnio „Gruziniai ir jų padėjimas“, pasirašyto Stelli slapyvardžiu, autorystę. V. Biržiška šį straipsnį ir, vadinas, slapyvardį yra priskyres J. Adomaičiui-Šernui. Šią įsigalėjusią nuomonę drąsiai, kontroversišku sprendimu bandė paneigti literatūrologas V. Kuzmickas motyvuodamas tuo, jog J. Šernas neva niekada nėra buvęs Gruzijoje. Tokią publikaciją galėjęs pateikti tik ten gyvenęs ir dirbęs A. Vilkutaitis. D. Gargasaitė, remdamasi J. Adomaičio-Šerno biografijos faktais, surinktais iš to meto spaudos ir archyvų, gerokai sumenkino iš pirmo žvilgsnio įtikinamą V. Kuzmicko argumentaciją¹⁶. Tiesa, ji nedėjo galutinio taško. Tegul ieško kiti. Tai taip pat buvo vienas iš jos darbo principų. Pusiau rimtai, pusiau juokais ji mėgdavo kartoti kažkieno pasakytus žodžius: „Ištirkime viską kuo tiksliau, bet palikime ir tiems, kurie dirbs po mūsų“.

Čia paminėti tik keli knygos istorijos faktai, atskleisti ar vaisingai diskutuoti D. Gargasaitės. Apie juos mes žinome, kadangi pati autorė aprašė spaudoje. O kiek panašių sprendimų nebuvo niekur užfiksuota, jie tyliai sugulė į „Lietuvos bibliografijos“ tomų puslapius, tapo norma. Tokia jau retrospektyviosios bibliografijos darbuotojo duona. Lakoniški aprašai patikimai slepia nuo skaitytojo akių jo proto ir širdies darbą.

1990 m. buvo išleisti 1969 metais publikuoto leidinio „Knygos lietuvių kalba“ I tomo papildymai. Jų pratarinėje rašoma: „... tomo rengėjai turi tikslą papildyti 1547–1861 m. lietuviškų knygų bibliografinę rodyklę naujais bibliografiniais įrašais ir [...], remiantis naujais senosios spaudos tyrinėjimų duomenimis, pataisyti, patikslinti

¹⁴ Gimtasis kraštas. 1977, birž. 9, p. 5 ; Lietuvos bibliografija. Serija A Knygos lietuvių kalba, 1547–1961. Vilnius. 1985. T. 2, kn. 1, įr. 1299.

¹⁵ Gimtasis kraštas. 1981, spal. 22, p. 4.

¹⁶ Naujos knygos. 1983, Nr. 9, p. 42.

ir papildyti aprašus bei autorių biogramas, pateikti papildomos literatūros sąrašus¹⁷. Viena iš šio tomo sudarytojų ir rengėjų buvo D. Gargasaitė.

Papildymų rengimas – ilgas procesas, kupinas ne tik kruopštaus varginančio darbo, bet ir atradimo džiaugsmo. Būtent pastarasis yra tas jausminis stimulus bibliografui ar knygotyryninkui raustis senų spaudinių šūsnyje, archyvų fonduose, senuose foliantuose. D. Gargasaitė nebuvo išimtis. Ką nors nauja suradusi, ji sakydavo bendradarbiams: „Šiandien šventė!“ Šios šventės džiaugsmu ji taip pat skubėjo pasidalyti su skaitytojais, kartu įtvirtinti ir savo kaip atradėjos prioritetą. Tokios yra jos publikacijos apie S. Slavočinskio giesmyną („Pergalė“ 1968, „Knygotyra“ 1985), K. G. Milkaus istorinę poemą „Pilkainis“ („Gimtasis kraštas“ 1982, „Bibliotekų darbas“ 1986), M. Žutauto eilėraščių „Piemenėlis“ („Spalio vėliava“ 1988), 1861 metų spaudinius himnus („Knygotyra“ 1980).

Buvo manoma, kad nėra išlikusio sveiko S. Slavočinskio giesmyno „Giesmės tikėjimui katolickam priderančios“, išleisto 1646 m. Vilniuje, egzemplioriaus. Šiuo reikalu Knygų rūmų Retrospektyviosios bibliografijos skyriaus iniciatyva buvo pradėta susirašinėti su Lenkijos bibliotekomis. Buvo gautas atsakymas, jog Vroclavo Osolinskių bibliotekos fonduose yra visiškai sveikas šio leidinio egzempliorius. Jo mikrofilmas buvo atsiųstas į Mokslų akademijos centrinę biblioteką. D. Gargasaitė, išanalizavusi giesmyną, aprašė jo dedikaciją ir pratamę „Knygotyroje“, kur buvo paskelbti ir jų tekstai, į lietuvių kalbą išversti M. Ročkos ir K. Pakalkos¹⁸.

Arba štai – ilgai buvo laikomasi nuomonės, kad XVIII a. parašyta Mažosios Lietuvos poeto K. G. Milkaus poema „Pilkai is“ nebuvo spausdinta. D. Gargasaitė, 1980 m. pavasarį dirbdama Poznanės universiteto Kalbotyros instituto bibliotekoje, surado šios poemos spaudinį, kuris, beje, kaip nustatė pati knygotyryninkė, Lietuvių literatūros draugijos Tilžėje bibliotekos kataloge buvo užregistruotas dar 1892 m. Dalindamasi šia žinia su skaitytojais, Gargasaitė pateikia įtikinamus, pagrįstus istorijos faktais argumentus dėl poemos išleidimo datos ir vietos.

Skvarbiu tyrinėtojos žvilgsniu ji analizuoja ir 1861 m. spaudinius-himnus. Anot autorės, tai kūriniai, nors ir turėję giesmės formą, bet dėl ryškaus politinio turinio iš esmės skyrėsi nuo bažnyntinių giesmių. Tyrinėtoja atskleidžia šių giesmių šaltinius, publikavimo istoriją, spėja galimus vertimų iš lenkų kalbos autorius, plačiau sustodama ties himno „Boże, coś Polskę“ vertėjo ir leidėjo T. Nešukaičio gyvenimu ir veikla, pateikdama naujų duomenų apie kitą šio himno („Neprapuls mūsų Tėvynė“) galimą vertėją K. Siaurimavičių. Šie svarstymai, užfiksuoti minėtuose „Papildymuose“, manau, neliko nepastebėti literatūros ir apskritai kultūros istorikų.

D. Gargasaitė, apsilankiusi kurioje užsienio bibliotekoje ar konferencijoje, pateikdavo skaitytojamam savotišką atskaitą. Taip atsirado straipsniai apie Torūnės universiteto

¹⁷ Lietuvos bibliografija. Scrija A Knygos lietuvių kalba, 1547–1961 papildymai. Vilnius, 1990. P. 7.

¹⁸ Knygotyra. 10 (1985), p. 79–82.

M. Koperniko bibliotekos lietuviškų spaudinių fondą, Švedijos Upsalos universiteto bibliotekos lituanistikos lobius, Pedagoginį lituanistikos institutą Čikagoje.

Besirūpindama kuo išsamesniu ir tikslesniu lietuviškų spaudinių bibliografavimu, D. Gargasaitė niekada negailėjo gero žodžio tiems, kurie atkakliai ir nuosekliai rinko ir tyrė lietuviškos spaudos faktus. Šia prasme būdingas straipsnis „Nauji duomenys 1547–1861 metų lietuviškų knygų ir rankraščių bibliografijai“, išspausdintas 1986 metų „Bibliotekų darbo“ 3-iaame numeryje. Jame išryškintos veikalų „Knygos lietuvių kalba“ I tomo (1969) papildymų naujovės, nurodomi autoriai, kurie per palyginti trumpą laiką atrado nemaža iki tol nežinomų lietuviškosios knygos istorijos faktų. Tai J. Lebedys, V. Žukas, Z. Zinkevičius, J. Tumelis, V. Vanagas, D. Kaunas ir kt. Štai tos, anot D. Gargasaitės, bitelės, užpildančios brangiomis žiedadulkėmis lietuviškosios bibliografijos korį. Šie žodžiai labai tinka ir pačios Gargasaitės asmenybei apibūdinti.

IV

D. Gargasaitę domino socialinės lygybės, socialinio protesto motyvai lietuvių literatūroje. Gal čia turėjo įtakos ta Kamajų, kur ji mokėsi ir brendo, dvasia, paženklinta, kaip jau buvo minėta, 1905 metų įvykiais Lietuvoje. Dar 1958 m. studentų dialektologinės ekspedicijos metu Biržų rajono Gataučių kaime ji užrašė J. Balčikonio-Sparnaičio dainą-sekimą rusų poeto A. Pleščejevo eilėraščiu „Ptička“¹⁹. Turbūt neatsitiktinai „Vagos“ leidykla, leisdama „Versmių“ seriją, patikėjo D. Gargasaitei surinkti XIX a. pabaigos – XX a. pradžios revoliucingumu alsuojančią poeziją į vieną knygą. Antologija „Aušta rytas, aušta naujas...“ pasirodė 1977 m. Kritika ją sutiko palankiai. „D. Gargasaitė, peržiūredama senosios periodikos komplektus, rinkdama ir aiškindama revoliucinę lyriką, atliko didelį darbą“²⁰, – rašė Vincas Kuzmickas. Į antologiją buvo atrinkta 52 autorių eilėraščiai, tarp jų ir plačiai pagarsėjusių (V. Kudirkos, J. Andziulaičio-Kalnėno, J. Biliūno, J. Mačio-Kėkšto, Jovaro, K. Jurgelionio), ir mažiau žinomų (J. Baniulio, K. Bukavecko, J. Lozoraičio), ir visai nežinomų autorių kūriniai. Visi jie antologijoje iškyla kaip „karštos širdies ir kilnių polėkių žmonės“²¹. Ne vieno jų kūrybinės biografijos šiuo rinkiniu pasipildė naujais bruožais. Antai mažai kas žinojo, kad garsusis mūsų kalbininkas Juozas Balčikonis jaunystėje rašė ir vertė emociingus, socialinio protesto kupinus eilėraščius, kurie, pakylėti M. Petrausko, J. Švedo muzikos, virto liaudies dainomis.

Labai kruopščiai bibliografiniu požiūriu parengti antologijos „Paaiškinimai“. Jie glausti, bet labai talpūs. Juose pateiktos pagrindinės žinios apie spausdinamų eilėraščių autorius, surinkti duomenys apie šių eilėraščių ankstesnes publikacijas bei redakcijas,

¹⁹ Literatūra ir menas. 1977, bal. 30, p. 5.

²⁰ Gimtasis kraštas. 1978, birž. 22, p. 2.

²¹ Ten pat.

ieškoma jų šaltinių (jei vertimas, nurodomas originalo autorius, jei daina – muziką sukūrusio kompozitoriaus pavardė). Be to, apibūdintas eilėraščio (dainos) paplitimas, populiarumas, pateikiami sunkiau dabartiniam skaitytojui suprantamų žodžių paaiškinimai. Kartu paliekama erdvės tolesniems tyrinėjimams. Antai eilėraščių „Naujiems metams“, išspausdintą pseudonimu „.....ėlis“ 1907 m. „Ūkininke“, lydi toks komentaras: „Ar čia tik nebus J. Balčikonio versta? Jis tais metais bendradarbiavo „Lietuvos ūkininke“, rašė eilėraščius, matyt, mėgo A. Pleščėjeva, nes yra sekęs jo „Paukštyte“. Be to, jo mėgta pasirašyti deminutyviniais (Bijūnėlio, Svyrūnėlio) slapyvardžiais, eilėraščių kalba taisyklinga, sklandi, kaip visų J. Balčikonio vertimų“²². Atrodo, kad D. Gargasaitė, ketinusią tapti aukštos kvalifikacijos kalbotyrininke, domino J. Balčikonio gyvenimo vingiai, neatsitiktinai apie žymųjį kalbininką ji ne kartą rašė spaudoje.

D. Gargasaitės parengta antologija „Aušta rytas, aušta naujas...“, peržengdama eilinio poezijos rinkinio rėmus, ženkliai papildė mūsų žinias apie XIX a. pabaigos – XX a. pradžios Lietuvos socialinį kultūrinį gyvenimą, spaudą, literatūrą.

Ne mažesnio atgarsio sulaukė ir jos parengta XVI–XIX amžių anoniminės lietuvių poezijos antologija „Giesmė muzikėlio“ (1982). Štai keletas atsiliepimų. „Tai neįprastas, naujas poezijos rinkinys, leidžiantis susipažinti su dramatiško likimo poezija, praplečiantis mūsų senosios – XVI–XIX a. eiliuotos kūrybos akiratį ir panoramą“²³. „Rinkinys „Giesmė muzikėlio“ vertingas visų pirma pažintine, literatūrine moksline prasme. Tik turint rankose tokią poezijos knygą, galima leisti ieškoti platesnio poetinės kūrybos, literatūrinio laikotarpio ar ištisos epochos įprasminimo“²⁴.

Knygoje išspausdinti eilėraščiai paimti iš bibliografinė retenybė tapusių rinkinių, periodikos, kitų šaltinių. Juos, anot antologijos įvadinio straipsnio autoriaus prof. J. Girdzijausko vaizdingo apibūdinimo, „vėtytus ir mėtytus, rūpestinga ranka suglobė į krūvą, pasiūlydama ir mums jais labiau pasidomėti ir su jais apsiprasti“²⁵. Šie kūriniai, antologijoje suskirstyti pagal tematiką, – pasveikinimai bei panegirikos, socialinės nelygybės ir protesto poezija, istorinės dainos, kaimo buities ir gamtos vaizdai, meilės lyrika, humoristinė poezija – rodo jų autorių pastangas aprėpti visą gyvenimo įvairovę, atsilipti į dienos aktualijas.

Ruošti antologiją nebuvo lengva, nes, anot sudarytojos, iki šiol „dar neturime nei pilnos XIX a. lietuviškos spaudos bibliografijos, kurioje atsispindėtų ir grožinė kūryba, nei literatūrinės kilmės dainų katalogo“²⁶. Todėl rengėja turėjo imtis ir tyrinėtojos vaidmens. Antai ji nustatė, jog populiarios dainos „Piemenėlis“ autorius yra M. Žutautas, kunigavęs Kamajuose apie 1853–1858 metus²⁷. Dėl tos pačios priežasties ji ne

²² Aušta rytas, aušta naujas... Vilni, 1977. P. 368.

²³ *Lauciškis K.* [Raguotis B.]. Benamių eilėraščių knyga // *Gimtas kraštas*. 1983, vas. 3, p. 2.

²⁴ *Daunys V.* Eilėraščiai ieško poetų // *Pergalė*. 1983, Nr. 6, p. 164–165.

²⁵ *Girdzijauskas J.* Eilėraščiai – benamiai // *Giesmė muzikėlio*. Vilnius, 1982. P. 5.

²⁶ *Ten pat.* P. 251.

²⁷ *Ten pat.*

tik nurodo spausdinamų kūrinių ankstesnes publikacijas, bet ir sprendžia ar bent anotojuja probleminius, pavyzdžiui, kai kurių A.Strazdui priskiriamų eilėraščių, autorystės klausimus.

Čia norėčiau išskirti D. Gargasaitės dėmesį mažai žinomų arba visai užmirštų autorių kūrybai. Ji tiesiog jautė pareigą prakalbinti „mažuosius“, suprasdama, kad apie „didžiuosius“ daug yra ir dar daugiau bus parašyta. Net Lietuvos nacionalinės bibliotekos Bibliografijos ir knygotyros centro (BKC) asmenvardžių kartoteką ji su aiškiu pasitenkinimu išskirdavo iš panašių kartotekų kitose bibliotekose, sakydama, kad ten kaupiamos žinios tik apie žinomus autorius, o BKC – apie visus, kad ir labiausiai užmirštus. Gal dėl to ji ypač rūpinosi slapyvardžių aiškinimu. BKC kartotekose saugoma gana daug kortelių su jos atskleistais slapyvardžiais. Skaitytojas tuo gali įsitikinti pavartęs „Lietuviškųjų slapyvardžių“, t. y. leidinio, kurio viena iš iniciatorių taip pat buvo D. Gargasaitė, tomas. Ji visa savo veikla tarytum teigė: negalime užmiršti tų, kurie savo kukliu darbu švietė žmones, ragino juos skaityti laikraščius, rašė į juos neretai prisidengdami slapyvardžiais, nes nedrįso, gal ir iš kuklumo, pasirašyti savo tikrąją pavardę²⁸. Tai, galima sakyti, ne vieno D. Gargasaitės rašinio leitmotyvas. Šios intencijos vedama ji parašė straipsnius „Mokytojo Jono Varno slapyvardžiai“ (1993), „Mokytojos [ir literatės E. Žitkutės] slapyvardžiai“ (1994), „Kunigo N. Pakalkos slapyvardžiai“ (1998). Beje, tai bene paskutinis D. Gargasaitės publikuotas darbas.

V

1990 metais išleidus Lietuvos bibliografijos A serijos I tomo papildymus, baigėsi vienas iš svarbių etapų Knygų rūmų, taip pat ir jo darbuotojų kūrybiniame gyvenime. Tai lėmė revoliuciniai lūžiai šalies gyvenime. Lietuva atgavo nepriklausomybę. 1992 metais Knygų rūmai tapo Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos padaliniu ir buvo pavadinti Bibliografijos ir knygotyros centru. Reikėjo kardinaliai pertvarkyti bibliografinį darbą – ne tik cinamąją, bet ir retrospektyviąją, daug konservatyvesnę ir pastovesnę bibliografijos šaką. D. Gargasaitė naujoves sutiko atvira širdimi. Turėdama „tvirtus spaudos tyrinėtojos pagrindus ir įgūdžius“ (iš 1991 m. vasario 27 d. jos charakteristikos), ji, kaip skyriaus vedėja, aktyviai dalyvavo planuojant naujuosius BKC darbus, sudarant jų rengimo metodikas, telkiant darbuotojus. Kaip bibliografė, ji atsidėjo dviejų svarbių darbų rengimui. Pirmasis – tai Lietuvos bibliografijos C serijos leidinys „Lietuviškų periodinių leidinių publikacijos 1832–1890 metais“. Šis ilgas rengtas ir ne kartą ketintas publikuoti darbas pasirodė esąs labai kietas riešutėlis. Ilgas aprašomasis laikotarpis, mažai tyrinėta šio laikotarpio spauda, plati spaudinių geografija, spausdinamos medžiagos nediferencijuotumas tematikos, žanro požiūriais, šrifto, rašybos įvairovė, pagaliau ir leidinio rengėjų kaita – štai tik kelios priežastys, dėl kurių užtruko šio darbo rengimas ir publikavimas. Darbą baigti ėmėsi labiausiai patyrę retrospektyviosios bibliografijos specialistai, tarp jų ir D. Gargasaitė. Jai buvo pavesta aprašyti poezijai priskir-

²⁸ Tarp knygu. 1993, Nr. 6, p. 31.

tinus kūrinius. Ir vėl teko spręsti autorystės, žanro, šaltinių klausimus. Ne vienas D. Gargasaitės aprašas patikslina ankstesnius sprendimus arba bent sukelia abejonę jais. Reikia manyti, jog šis C serijos leidinys taip pat bus sutiktas kaip svarbus kultūros faktas, juo labiau kad dauguma jame aprašomų spaudinių yra virtę tikra bibliografinė retenybė, išlikę vos vienu kitu egzemplioriumi ar nuorašu.

Kitas darbas, apie kurį nuolat sukosi D. Gargasaitės mintys, – naujasis Lietuvos bibliografijos A serijos tomas „Knygos lietuvių kalba 1905–1917 metais“. Ji aktyviai dalyvavo rengiant kontrolinį knygų sąrašą šiam tomui (paskelbtas 1977 metais), i tensyviai rinko medžiagą apie lietuvišką knygą JAV minimumu laikotarpiu. „Godžiai gaudau žinias iš Amerikos padangės, ypač tas, kurios liečia spaudą ir spaudos darbus pasižymėjusius žmones, jų darbus ir gyvenimo datas“, – rašė ji 1996 m. Čikagoje leidžiamame laikraštyje „Lietuvių balsas“²⁹. Šia tema ji parengė ir redaktoriams įteikė nemaža aprašų, ketino parašyti analitinių straipsnių apie šio laikotarpio lietuvišką knygą JAV, kaip tai buvo padariusi apie 1874–1904 metų knygas. Tą turėjo būti jos sumanyto veikalo apie lietuvišką spaudą JAV dalis. Autorė turėjo aiškų to veikalo planą, svarstė, kas galėtų paremti jo leidimą.

D. Gargasaitė, kaip retrospektyviosios bibliografijos skyriaus vedėja, rūpėjo ir kiti darbai, kuriuos rengiant ji tiesiogiai ir nedalyvavo. Antai 1992 metais žurnale „Tarp knygų“ paskelbtame straipsnyje „Kitakalbės knygos bibliografavimo problemos“ ji sielojosi, kad neparengtos dar 1960 m. į Knygų rūmų darbo planą įtrauktos XVII–XVIII amžiais Lietuvoje leistų lotyniškų ir lenkiškų knygų bibliografijos³⁰. Autorė rašė, kad jų reikalingumas integruojantis Lietuvai į Europą bus vis labiau jaučiamas. Šiandien galime pasidžiaugti, kad iš spaudos 1998 m. išėjo Marijos Ivanovič parengtas „XVII a. Lietuvos lenkiškų knygų“ kontrolinis sąrašas³¹, o analogiškas leidinys apie XVIII a. intensyviai rengiamas. Kultūros tyrinėtojams ir bibliofilams taip pat labai naudingas Bibliografijos ir knygotyros centre pradėtas rengti, o Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto 1999 m. puošniai išleistas „XVII a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas“, kurį parengė dr. Sigitas Narbutas ir Daiva Narbutienė³².

VI

D. Gargasaitė mėgo pakeliauti, padirbėti kitų šalių didžiosiose bibliotekose. Ji ieškojo lietuviškos spaudos pėdsakų Maskvos, Leningrado, Lenkijos, Bulgarijos, Vokietijos bibliotekose. Turėjo ir atradėjo uoslę, ir laimės. Bet turbūt reikšmingiausia D. Gargasaitė – ir asmeniškai, ir kaip knygotyrininkei – buvo išvyka į JAV 1988 m., o 1993 m. – į Švediją. Galima įsivaizduoti, su koku susidomėjimu ji, daug

²⁹ Lietuvių balsas. 1996, bal. 25, p.13.

³⁰ Tarp knygų. 1992, Nr. 3, p. 17–19.

³¹ XVII a. Lietuvos lenkiškos knygos kontrolinis sąrašas. Vilnius BKC, 1998.

³² XVII a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašas. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos i

jėgų ir laiko atidavusi lietuviškos knygos leidybos JAV tyrinėjimui, žvalgėsi po šios šalies lietuviybės centrus, su koku dėmesiu klausėsi lietuviškos kultūros puoselėtojų, kaip godžiai rinko jai dar nežinomus faktus apie lietuvišką knygą. Ši viešnagė, galima sakyti, nulėmė tolesnę D. Gargasaitės publicistinę veiklą. Dabar į spaudą („Tarp knygų“, „Vorutą“, „Gimtąjį kraštą“, „Katalikų pasaulį“, „Švyturį“, „Apžvalgą“, „Lietuvių balsą“, „Europos lietuvių“ ir kt.) ji dažniausiai kreipdavosi, norėdama geru žodžiu paminėti gyvenimo kelyje sutiktą žinomą žmogų, pasidžiaugti jo nuveiktais darbais lietuviybės labui. Šiltų žodžių ji yra paskyrusi prelatams dr. Vytautui Balčiūnui, dr. Juozui Prunskui, kunigui Vytautui Jonui Bagdanavičiui, bibliofilui Kaziuui Pemkui, istorikui kun. Rapolui Krasauskui, rašytojui Česlovui Grincevičiui, kultūros veikėjai Gražutei Šlapelytei-Sirutienei, etnologui Juozui Lingiui, literatui Zygfrydai Kalvaičiui, meno istorikui Povilui Reklaičiui, lietuvių kultūros tyrinėtojai Ebbai Čeginskienei, bibliografei Barborai Vileišytei ir kt. Iš neilgų straipsnelių, dažniausiai parašytų pažymint kurią nors jubiliejinę čia paminėtų žmonių sukaktį, matyti, kad D. Gargasaitė labiausiai domino tie jos adorojamų veikėjų darbai, kurie buvo susiję su švietimu, raštija, spauda, lietuvių kultūra apskritai. Štai iš palyginti gausaus V. J. Bagdanavičiaus rašytinio palikimo ji išskiria du darbus: jo su kitais parengtą knygą „Kovos metai dėl savosios spaudos“ bei studiją „Lietuviška materialinė raštija iki nepriklausomybės paskelbimo“, išspausdintą „Lietuvių katalikų Mokslų akademijos metraštyje“ (Roma, 1966, t. 2, p. 145–207). V. Balčiūnas ją sudomino 1930 m. žurnale „Rytas“ išspausdintu straipsniu apie Švogžlį-Milžiną, nes jame „pastabia akimi aprašoma ne tik gamta ir to krašto įžymybės, bet ir žmonių kalba, lietuvių kalbos paplitimas, būdas, charakteris“. Iš B. Vileišytės darbų išskiriama studija „Kultūrinė Seinų spaustuvės veikla“ (Roma, 1968). Anot D. Gargasaitės, J. Lingio, lietuvių kalbos ir literatūros dėstytojo Stokholmo ir Upsalos universitetuose, didžiausias nuopelnas – lietuvių kalbos ir literatūros populiarinimas Švedijoje bei Šiaurės tautų grožinės literatūros vertimas į lietuvių kalbą, Z. Kalvaičio – 1989 m. parengta ir išleista lietuvių poezijos antologija norvegų kalba, K. Pemkaus – surinkti neįkainojami kultūros lobiai, kuriuos jis padovanojo Klaipėdos universitetui. Galima būtų pateikti ir daugiau vertinimų iš Gargasaitės straipsnių, bet ir šie rodo, kuo jai buvo įdomūs sutikti žmonės, už ką ji juos vertino. Manau, kad, surinkus visus tuos straipsnius į vieną daiktą, išeitų nemaža knygelė, kuri pristatytų mūsų visuomenei ne vieną išėivijos kultūros veikėją, kuris iki šiol Lietuvoje buvo mažiau žinomas.

Knygelė galėtų būti papildyta ir šių žmonių laiškais, kuriuos jie Gargasaitėi rašė beveik dešimtį metų. Minima korespondencija saugoma Lietuvos nacionalinės bibliotekos rankraštyne. Laiškų temos – kultūros reikalai, keitimasis informacija apie pasirodžiusias naujas lietuviškas knygas, kurio nors bibliografinio fakto aiškėnimasis, viena kita dienos aktualija. Manau, kad ši korespondencija, D. Gargasaitės rūpestingai surinkta (yra ir jos pačios siųstų laiškų nuorašai ar juodraščiai), ateityje turės nemažos reikšmės ne tik besidomintiems jų autorių biografijomis, bet ir apskritai išėivijos dėmesiu Lietuvai svarbiu jos istorijos periodu (1990–1998).

D. Gargasaitė šie laišakai, galima manyti, buvo tam tikra atgaiva, galimybė išsipasakoti, pasiguosti, ypač nepagydomai ligai užklupus. Laiškuose D. Gargasaitė iškyla kaip žmogus, jaučiantis savo atliktų ar atliekamų darbų vertę, besirūpinantis savo tautos kultūros istorija, jos pirminių šaltinių kaupimu, tikintis spausdinto žodžio galia. Pacituosiu 1994 m. kovo 31 d. laišką K. J. Čeginskui: „Švedija man dabar kaip tolimas gražus sapnas. O Švedijoje ilgėjausi Lietuvos [...]. Dabar dirbu prie bibliografijos C serijos. Ieškau eilėraščių autorių. Tiek visko prirašyta, tad turiu gerai iširti. Biržiška irgi ne viską žinojo“.

Negailėjo D. Gargasaitė gero žodžio ir savo kolegoms bei bendradarbiams, pasidžiaugdama jų jubiliejinėmis datomis ar palydėdama amžinybėn. Visų šio pobūdžio rašinių esmė išreiškia žodžiai, pasakyti apie bibliografę Danutę Juodelienę: „Ji patraukdavo visų dėmesį savo nepaprastu užsidegimu darbui, išradingumu ir veiklumu, matė didelę kultūrinę savo darbo vertę“³³. Štai už ką D. Gargasaitė vertino kolegas, o kolegos – ją. Nors ir „būdama kiek nelygaus charakterio“, ji mokėjo „bendrauti ir uždegti žmones darbui“, – teigiama jos 1991 metų charakteristikoje, rašytoje peratstavimo metu.

VII

Paskutinįjį savo gyvenimo dešimtmetį D. Gargasaitė puoselėjo dar vieną sumanyimą: kartu su Raminta Šalčiūtė-Savickiene išleisti knygą „Matas Šalčius Amerikoje“, kuri aprėptų žymiojo mūsų keliautojo kelionę į Šiaurės (1915–1918) ir Pietų (1936–1940) Ameriką³⁴. Rengdamosi šiam darbui, jos sudarė M. Šalčiaus bibliografiją, tiesa, daugiau atspindinčią jo dalyvavimą Lietuvos spaudoje. Šis darbas liko rankraštyje. Džiugu, kad jį baigti ir paskelbti imasi M. Šalčiaus anūkė – Vilniaus pedagoginio universiteto bibliotekos direktoriaus pavaduotoja bibliografė N. Turčinavičienė.

Svajonė parašyti knygą, bendras darbas rengiant publikacijas apie M. Šalčių suartino abi moteris. Bendradarbiavimas peraugo į abipusę pagarbą ir draugystę. „Neįmanoma išvardinti visų darbų, kuriuos R. Šalčiūtė-Savickienė atliko, saugodama ir puoselėdama tėvo atminimą ir palikimą“³⁵, – rašė D. Gargasaitė apie savo draugę ir bendradarbę jos 70-mečio proga. Rūpestingai tvarkomas ir vis papildomas M. Šalčiaus archyvas buvo tas aruodas, iš kurio semtasi žinių publikacijoms apie „antrąjį Lietuvos Darių ir Girėną“ (prof. Č. Kudabos palyginimas). Pirmą kartą D. Gargasaitė prisilietė prie žymiojo keliautojo ir lietuviybės platintojo, aiškindamasi 1911 m. Bruklino išleistoje knygelėje „Vienybės lietuvių 25 metų sukaktuvių jubiliejus“ M. Rūtino slapyvardžiu išspausdinto straipsnio apie J. Mačį-Kėkštą autorių. Kad tai M. Šalčius, buvo atskleista radus minėtame archyve šio straipsnio nuorašą bei 1918 m. Voroneže išleistą „Žinyne-lį“, pasirašytą Marčiaus Rūtino slapyvardžiu³⁶. Iš vėliau drauge su R. Savickiene parašy-

³³ Tarp knygų. 1994, Nr. 7, p. 48.

³⁴ Lietuvių balsas. 1996, bal. 25, p. 13.

³⁵ Diena. 1996, kovo 2, p. 12.

³⁶ Laisvė. 1986, lapkr. 5, p. 6.

tų D. Gargasaitės straipsnių apie M. Šalčių galima susidaryti tam tikrą vaizdą apie jo gyvenimą ir kūrybą. 1993 m. „Švyturys“ išspausdintame straipsnyje „Atstatysiu meną į savo kelią“³⁷, pasinaudojant dailininko Jono Rimšos laiškais, atkuriamos M. Šalčiaus gyvenimo Bolivijoje peripetijos, jo tragiškas likimas.

To paties žurnalo 1994 m. 10-ame numeryje pateikiama M. Šalčiaus 1936–1938 metais Bolivijoje leisto laikraščio „Išvien“ apžvalga³⁸. Joje nurodomos sumanyto jį leisti priežastys (išėivijos susiskaldymas, tarpusavio vaidai, informacijos stoka, esamos spaudos silpnumas ir tendencingumas), aptariami tikslai (remti kiekvieną švietimo ir kultūros žingsnį, telkti lietuviškąsias organizacijas konstruktyviam darbui, skatinti išėivijų savigarbą ir pan.), atskleidžiamas šio laikraščio turinys (Amerikos lietuvių socialinio politinio gyvenimo nušvietimas, sanitarinis ir medicininis švietimas, sporto bei kultūros aktualijos, grožinių kūrinių spausdinimas ir kt.). Anot straipsnio autorių, kiekvienoje laikraščio eilutėje buvo jaučiama M. Šalčiaus ranka. Mums šiuo atveju svarbu, kuo šis keliautojas ir tyrinėtojas artimas D. Gargasaitėi. Lietuvybės puoselėjimu, visišku atsidavimu užsibrėžtam tikslui, atkakliu jo siekimu nepaisant sveikatos, materialios naudos.

Nemažą straipsnį D. Gargasaitė ir R. Savickienė parašė M. Šalčiaus knygoms aptarti³⁹. Jame aiškiai jaučiama patyrusios knygotyrininkės ir bibliografės ranka. Straipsnyje ne tik trumpai nusakomas M. Šalčiaus knygų turinys, bet ir nurodoma, kiek tos ar kitos knygos išleista egzempliorių, kur jos šiuo metu saugomos, kokia jų būklė, koks buvo jų skaitomumas, kaip jas vertino amžininkai, ar jos galėtų būti įdomios šiandieniniam skaitytojui. Dauguma M. Šalčiaus knygų neprarado savo aktualumo – tokią išvadą daro autorės, matyt, vildamosi, kad vertingiausias iš jų bus pakartotinai išleistos. Be to, daroma prielaida, jog toli gražu ne visos M. Šalčiaus knygos žinomos. Antai spėjama, kad M. Šalčius yra parašęs ar sudaręs knygą „Didžioji Rusijos revoliucija“, tačiau ji iki šiol dar nerasta. Pagalbos aiškinantis Šalčiaus rašytinį palikimą D. Gargasaitė tikėjosi iš išėivijos. Apie tai neretai užsimindavo savo laiškuose į Ameriką, publikacijose užsienio lietuvių spaudoje⁴⁰.

Vienai M. Šalčiaus propaguotų idėjų – Baltoskandijai – jo kūrybos adoratorės paskyrė specialų straipsnį⁴¹, matyt, dėl jos aktualumo. Įvairios aplinkybės „vienos ir antros Baltijos pusės gyventojus versta verčia prisiminti vienas kitą ir atkreipti vieniems į kitus akis“, – cituoja autorės kadaise M. Šalčiaus parašytus žodžius. Ir iš tikrųjų M. Šalčiaus aptariamos to įsivaizduojamo bendradarbiavimo priežastys, formos bei numatomi rezultatai skamba labai šiuolaikiškai.

³⁷ Švyturys. 1993, Nr. 3, p. 32–37.

³⁸ Ten pat. 1994, Nr. 10, p. 18–19.

³⁹ Bibliografija'95 mokslo darbai. Vilnius. 1997. P. 83–89.

⁴⁰ Lietuvių balsas. 1996, bal. 25, p. 13.

⁴¹ Baltoskandija. 1997, Nr. 8, p. 2.

Gaila, kad D. Gargasaitė nebegalės tęsti M. Šalčiaus gyvenimo ir kūrybos tyrimų. Reikia tikėtis, kad jos išsvajota knyga apie šį neramios prigimties žmogų bus parašyta, juo labiau kad R. Šalčiūtė-Savickienė ir jos pagalbininkai nenuleido rankų, toliau kaupia M. Šalčiaus archyvą, ketina publikuoti straipsnius apie jį.

VIII

D. Gargasaitė buvo veikli Martyno Mažvydo knygos bičiulių klubo, Lietuvos bibliofilų draugijos narė. Ji skaitydavo pranešimus jų organizuojamuose renginiuose, padėdavo rengti numatytus leidinius. Štai 1984 m. ji kartu su V. Brazaitiene paskelbė Česlovo Kudabos bibliografiją, o 1990 m. su E. Maneliu perengė Romualdo Šalūgos bibliografinę rodyklę, kurią išleido Vilniaus M. Mažvydo knygos bičiulių klubas. Ji yra dalyvavusi Lietuvos ir Suomijos draugijos veikloje, o nuo 1994 m. darbavosi Lietuvos ir Čekijos draugijoje. Jai labai knietėjo nuvykti į Brno miestą ir susipažinti su prof. V. Macheko archyvu, domino ją ir kiti čekų kalbininkai, ypač jų ryšiai su Lietuva⁴². 1996 m. ji kartu su P. A. Mikša parengė pranešimą „Čekų kalbininkas prof. Václavas Machekas ir Lietuva“, kurį perskaitė tarptautiniame seminare „Jooseppi Julius Mikkola ir lietuvių kalba“. Pranešimo pagrindu paruoštas straipsnis pasirodė spaudoje⁴³. D. Gargasaitė jautė pareigą dalyvauti įvairiose konferencijose knygotyros, bibliografijos, bibliotekininkstės klausimais, yra dariusi ne vieną pranešimą Václavo Biržiškos skaitymuose. Jos pranešimai, pasisakymai sudomindavo klausytojus ne tik faktų autentiškumu bei naujumu, bet ir kalbos nuoširdumu.

Dalia Gargasaitė neapsiribojo knygotyriniais, bibliografiniais darbais. Iš rusų ir lenkų kalbų ji yra išvertusi keturias knygas. Pasakojimą apie ją norėčiau baigti žodžiais iš jos išverstos ir 1989 m. „Vagos“ leidyklos išleistos V. Sidorovo dokumentinės apysakos „Septynios dienos Himalajuose“, žodžiais, kurie, manau, jai buvo artimi, tarytum išplaukę iš jos pačios širdies. „Išmintis neatsiranda iš šalies. Ji neprasisakverbia iš kažkur į sielos gelmes. Ji ten gyvena. Ir pažadinti ją savyje gali tik pats žmogus. Ir tik pats žmogus gali apriboti savo šviesą“.

Kadangi į šį straipsnį įsibrovė vienas kitas prisiminimų štrichas, tai ir baigti jį norėtušį dar vienu. Vieną rytą Dalia nei iš šio, nei iš to paklausė: „Kaip pasidaryti žinomai?“. Nusijuokiau, nes pamaniau, kad tai vienas iš jos mėgstamų pajuokavimų rimtu veidu. Bet kai aplankiau jau sunkiai pasiligojusią ir ji vėl prašneko apie savo darbų vertę, supratau, kad anas klausimas nebuvo šiaip sau. Tegul šis straipsnis bus kuklus atsakymas į ją paskutiniaisiais gyvenimo metais jaudinusį klausimą. Savo darbais Dalia Gargasaitė neabejotinai išliks Lietuvos bibliografijos istorijoje.

Įteikta spaudai 1999 m. kovo mėn.

⁴² Čekija–Lietuva. 1988, Nr. 1(8), p. 51.

⁴³ Zanavykas. 1996, Nr. 35, p. 2.

DALIA GARGASAITĖ – BIBLIOGRAPHER AND BOOK SCIENCE SPECIALIST

JONAS MAČIULIS

Summary

Dalia Gargasaitė (1938–1998) is considered to be one of the more distinguished contemporary bibliographers and book science specialists of Lithuania. Since the beginning of her creative work in the field of book science (she wrote a thesis titled “Dual Number in the Present-Day Lithuanian Language”), later on, being a staff member of the Lithuanian Book Chamber (now – the Centre of Bibliography and Book Science within the Martynas Mažvydas National Library of Lithuania), she became famous as a researcher of the old Lithuanian publications. She is a co-author of the fundamental work of Lithuanian bibliography of Series A – “Books in Lithuanian” (vol. I, 1969, vol. II (1), 1985, vol. II (2), 1988, vol. I: supplements, 1990). The object of investigations of the late D. Gargasaitė was a Lithuanian book, published in the United States in the years of 1874–1904. Her exhaustive and generalized article on the Lithuanian book in the US of that period is the first and the most comprehensive work on this subject in Lithuania hitherto. During the last decade, she has been examining the publishing situation of Lithuanian books in the United States during the years of 1905–1917. Concurrently, she actively participated in the preparation of the Lithuanian bibliographic publication of Series C titled “Articles From the Lithuanian Periodicals”, which includes the period of 1832–1890. D. Gargasaitė is a compiler of the poetry collections “The Dawn is Coming, the New Day is Breaking” (1977), “A Rustic's Song” (1982), which present the samples of the anonymous poetry of the 16th–19th century and also, the revolutionary poetry of the end of the 19th and beginning of the 20th century.

D. Gargasaitė actively participated both in the scientific and periodical press. She was making annotations or descriptions of the lithuanistically significant publications, which have been found in foreign libraries and archives, revealed the real names of the authors writing under pseudonyms. In addition, she was constantly raising the urgent problems of bibliographing of the old publications, was publishing the articles regarding Lithuanian cultural, press activists, e.g., she wrote an article about a traveller and disseminator of Lithuanianism Matas Šalčius.

During the last decade of her life, D. Gargasaitė in her publicistic writings devoted the greatest attention to the promulgation of the undertakings and accomplishments of the cultural activists living in emigration and also, reflected their strive for cherishing and fostering of Lithuanianism. She was a committed member of the Lithuanian Bibliophiles Society, was actively involved in the pursuits of the Lithuanian-Finnish, Lithuanian-Chek societies, delivered reports on book science both at the national and international conferences.